

Μνήμων

Τόμ. 37 (2019)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Και άλλες όψεις της βενετοκρατίας. Σκέψεις για τη βενετική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο ● ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Ψήφισμα για τη ζωή και το έργο του ζωγράφου Νικόλαου Κουνελάκη (1827-1869) ● ΑΣΠΑΣΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Διδάσκοντας το μέλλον: Η Νέα Ελλάδα στα σχολικά εγχειρίδια του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα ● ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Τουρκία και Τουρκοκύπριοι τη δεκαετία του 1950: προσλήψεις της ελληνικής Αριστεράς μέσω του Κυπριακού ● ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΝΤΥΠΟ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, Ό μουσικός Πέτρος Μανουήλ Τρέσιος († 1840) και η «χαρτογραφία» ή «χαρτοτυπία» του ● ΠΟΙΗ ΠΟΛΕΜΗ, Το ελληνικό εκδοτικό τοπίο τον 19ο αιώνα ● ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Το τυπογραφείο και «Βεργατικό Εκδοτικό "Το Άστρο"»: στοιχειοθετώντας την εκδοτική δραστηριότητα του πρώτου κυπριακού κοινοματικού τυπογραφείου (1927-1931) ● ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Τυπογραφία και τυπογράφοι στην Ελλάδα και την Κύπρο: ανιχνεύοντας ομοιότητες και διαφορές ● ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΝΤΑΚΗΣ, Το τυπογραφείο του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών 1949-2001. Ένας ιδιαίτερος τυπογραφικός οργανισμός

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΤΗΣ, Λουκία Δρούλια (1931-2019). Αφισιομένη στην έρευνα και αποτελεσματική στη διεύθυνσή της

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Γαιανθρακαποθήκες στο Λαγείο. Το αρχείο του σταθμού ανθράκων της εταιρείας Μιχαλινός στην Κέα

ΜΝΗΜΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΤΟΚΟΥ (1934-2019)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΕΙΣ

Βαγγέλης Σαράφης, Γιάννης Καρράς, Γεώργιος Μαντούβαλος, Μαρία Χριστίνα Χατζηρωάννου, Σοφία Ματθαίου, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβεντής, Γιάννης Κόκκωνας, Έλλη Λεμονίδου, Νικόλαος Μπομπούρης, Δημοσθένης Α. Δόνος, Δημήτρης Δημητριάδης, Στρατής Μπουρνάζος, Κατερίνα Γαργάκια, Ελένη Γιαρά

37

ΑΘΗΝΑ 2019-2020

Πόλεμος, κράτος και κοινωνία στο Ιόνιο πέλαγος (τέλη 14ου – αρχές 19ου αιώνα), επιστημονική διεύθυνση: Γεράσιμος Δ. Παγκράτης, Αθήνα, Ηρόδοτος, 2018

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ Α. ΔΟΝΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.37124](https://doi.org/10.12681/mnimon.37124)

Copyright © 2024, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΔΟΝΟΣ Δ. Α. (2024). Πόλεμος, κράτος και κοινωνία στο Ιόνιο πέλαγος (τέλη 14ου – αρχές 19ου αιώνα), επιστημονική διεύθυνση: Γεράσιμος Δ. Παγκράτης, Αθήνα, Ηρόδοτος, 2018. *Μνήμων*, 37. <https://doi.org/10.12681/mnimon.37124>

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Και άλλες όψεις της βενετοκρατίας. Σκέψεις για τη βενετική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο ☛ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Ψηφίδες για τη ζωή και το έργο του ζωγράφου Νικόλαου Κουνελάκη (1827-1869) ☛ ΑΣΠΑΣΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Διδάσκοντας το μέλλον: Η Νέα Ελλάδα στα σχολικά εγχειρίδια του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα ☛ ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Τουρκία και Τουρκοκύπριοι τη δεκαετία του 1950: προσλήψεις της ελληνικής Αριστεράς μέσω του Κυπριακού ☛ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΝΤΥΠΟ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, Ό μουσικός Πέτρος Μανουήλ Έφεσιος († 1840) και ή «χαρτογραφία» ή «χαρτοτυπία» του ☛ ΠΟΠΗ ΠΟΛΕΜΗ, Το ελληνικό εκδοτικό τοπίο τον 19ο αιώνα ☛ ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΥΛΥΒΙΟΥ, Το τυπογραφείο και «Εργατικό Εκδοτικό “Το Άστρο”»: στοιχειοθετώντας την εκδοτική δραστηριότητα του πρώτου κυπριακού κομματικού τυπογραφείου (1927-1931) ☛ ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Τυπογραφία και τυπογράφοι στην Ελλάδα και την Κύπρο: ανιχνεύοντας ομοιότητες και διαφορές ☛ ΝΙΚΟΛΑΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, Το τυπογραφείο του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών 1949-2001. Ένας ιδιαίτερος τυπογραφικός οργανισμός

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Λουκία Δρούλια (1931-2019). Αφοσιωμένη στην έρευνα και αποτελεσματική στη διεύθυνσή της

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Γαιανθρακαποθήκες στο Αιγαίο. Το αρχείο του σταθμού ανθράκευσης της εταιρείας Μιχαλινός στην Κέα

ΜΝΗΜΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΤΟΚΟΥ (1934-2019)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Βαγγέλης Σαράφης, Γιάννης Καρράς, Έταρος Μαντούβαλος, Μαρία Χριστίνα Χατζηγιωάννου, Σοφία Ματθαίου, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Γιάννης Κόκκωνας, Έλλη Λεμονίδου, Νικόλαος Μπουμπάρης, Δημοσθένης Α. Δόνος, Δημήτρης Δημητρόπουλος, Στρατής Μπουρνάζος, Κατερίνα Γαρδίκια, Ελένη Γκαρά

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μελέτες

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Και άλλες όψεις της βενετοκρατίας. Σκέψεις για τη βενετική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο . . .	11-44
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Ψηφίδες για τη ζωή και το έργο του ζωγράφου Νικόλαου Κουνελάκη (1827-1869).	45-70
ΑΣΠΑΣΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Διδάσκοντας το μέλλον: Η Νέα Ελλάδα στα σχολικά εγχειρίδια του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα	71-104
ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Τουρκία και Τουρκοκύπριοι τη δεκαετία του 1950: προσλήψεις της ελληνικής Αριστεράς μέσω του Κυπριακού	105-124
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΝΤΥΠΟ:	
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, Ό μουσικός Πέτρος Μανουήλ Έφεσιος (†1840) και ή «χαρτογραφία» ή «χαρτοτυπία» του	125-158
ΠΟΠΗ ΠΟΛΕΜΗ, Το ελληνικό εκδοτικό τοπίο τον 19ο αιώνα . .	159-170
ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΥΛΥΒΙΟΥ, Το τυπογραφείο και «Εργατικό Εκδοτικό “Το Άστρο”»: στοιχειοθετώντας την εκδοτική δραστηριότητα του πρώτου κυπριακού κομματικού τυπογραφείου (1927-1931) . .	171-194
ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Τυπογραφία και τυπογράφοι στην Ελλάδα και την Κύπρο: ανιχνεύοντας ομοιότητες και διαφορές	195-220
ΝΙΚΟΛΑΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, Το τυπογραφείο του Γαλλικού Ινστιτού- του Αθηνών 1949-2001. Ένας ιδιαίτερος τυπογραφικός οργα- νισμός.	221-248

Προσεγγίσεις

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Λουκία Δρούλια (15.12.1931 – 18.7.2019). Αφοσιωμένη στην έρευνα και αποτελεσματική στη διεύθυνσή της	249-258
--	---------

Σημειώματα και μαρτυρίες

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Γαιανθρακαποθήκες στο Αιγαίο. Το αρχείο του σταθμού ανθράκευσης της εταιρείας Μιχαλινός στην Κέα . .	259-276
--	---------

Μνήμη Κωνσταντίνου Ντόκου (1934-2019)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ 277-284

Βιβλιοκρισίες

Γκαρος Μαντούβαλος, *Από το Μοναστήρι στην Πέστη. Επιχειρήση και αστική ταυτότητα της οικογένειας Μάνου (τέλη 18ου αιώνα – 19ος αιώνας)*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, Αθήνα 2016, 463 σ. (Βαγγέλης Σαράφης) 285-288

Nikolaos A. Chrissidis, *An Academy at the Court of the Tsars. Greek Scholars and Jesuit Education in Early Modern Russia*, Northern Illinois University Press, 2016, 384 σ. (Γιάννης Καρράς) . . . 288-291

Katerina Galani, *British Shipping in the Mediterranean during the Napoleonic Wars. The Untold Story of a Successful Adaptation*, Leiden – Βοστώνη, Brill, 2017, 278 σ. (Γκαρος Μαντούβαλος) 292-298

Le consulat de Venise, tome II (1750-1751) και III (1752-1753), publiés par Nicolas E. Karapidakis, Centre de Recherche Scientifique, Sources et Études de l'Histoire de Chypre, Nicosie 2017, 538+735 σ. (Μαρία Χριστίνα Χατζηωάννου) 298-302

Βασίλειος Γ. Μαργακός, «Μόνον ἐπὶ τούτῳ καυχῶμαι: ὅτι τὴν πατρίδα ἠγάπησα». *Ρομαντική φιλοπατρία και μεταμορφώσεις τῆς πατρίδας στὸν Γκριγκὸρ Παρλίτσεφ (1830-1893)*, Ἀθήνα, Ἡρόδοτος, 2018, 480 σ. (Σοφία Ματθαίου) 302-308

Γιάννης Κόκκωνας, *Ἔγρεο, φίλα μάτερ. Προσωποποιήσεις της Ελλάδας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2018, 8ο μικρό, 235 σ. (Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης) 308-316

Ἑλλην, Ρωμηός, Γραικός. Συλλογικοί προσδιορισμοί και ταυτότητες, ἐπιστημονική ἐπιμέλεια Ὀλγα Κατσιαρδῆ-Hering, Ἀναστασία Παπαδιά-Λάλα, Κατερίνα Νικολάου, Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Τμῆμα Ἱστορίας και Ἀρχαιολογίας ΕΚΠΑ, Ἱστορήματα 7, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Εὐρασία, 2018, 686 σ. (Γιάννης Κόκκωνας) 317-327

Robert Gerwarth, *The Vanquished. Why the First World War*

<i>Failed to End, 1917-1923</i> , London, Penguin Books, 2017, 464 σ. (ελληνική έκδοση: <i>Οι Ηττημένοι. Γιατί δεν τελείωσε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, 1917-1923</i> , μτφρ. Ελένη Αστερίου, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2018, 414 σ.) (Ελλη Λεμονίδου) . . .	327-334
<i>Οι πόλεις των Φιλικών. Οι αστικές διαδρομές ενός επαναστατικού φαινομένου. Πρακτικά Ημερίδας, Αθήνα 14 Ιανουαρίου 2015</i> , επιμ. Όλγα Κατσιαρδή-Hering, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2018, 208 σ. (Νικόλαος Μπουμπάρης) . . .	334-338
<i>Πόλεμος, κράτος και κοινωνία στο Ιόνιο πέλαγος (τέλη 14ου – αρχές 19ου αιώνα)</i> , επιστημονική διεύθυνση: Γεράσιμος Δ. Παγκράτης, Αθήνα, Ηρόδοτος, 2018, 382 σ. (Δημοσθένης Α. Δόνος) . . .	339-342
<i>Άννα Ματθαίου, Οικογένεια και σεξουαλικότητα, μεταξύ παράδοσης και νεωτερικότητας. Ελληνικές μαρτυρίες, 17ος – αρχές 19ου αι.</i> , Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα, 2019, 276 σ. (Δημήτρης Δημητρώπουλος)	342-346
<i>Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Ανεπιθύμητο παρελθόν. Οι φάκελοι κοινωνικών φρονημάτων στον 20ό αι. και η καταστροφή τους</i> , Αθήνα, Θεμέλιο, 2019, 320 σ. (Στρατής Μπουρνάζος) . . .	346-350
<i>Εύη Καρούζου, Εθνικές γαίες, εθνικά δάνεια και εθνική κυριαρχία. Βρετανική διπλωματία και γαιοκτησία στο ελληνικό κράτος 1833-1843</i> , Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2019, 256 σ. (Κατερίνα Γαρδίκα).	350-353
<i>Λύντια Τρίχα, Σπυρίδων: ο άλλος Τρικούπης (1788-1873)</i> , Αθήνα, Πόλις, 2019, 850 σ. (Μαρία Χριστίνα Χατζηιωάννου) . . .	354-358
<i>Σοφία Λαΐου, Μαρίνος Σαρηγιάννης, Οθωμανικές αφηγήσεις για την Ελληνική Επανάσταση: από τον Γιουσούφ Μπέη στον Αχμέτ Τζεβντέτ Πασά</i> , Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Αθήνα 2019, 184 σ. (Ελένη Γκαρά)	359-366

Χρονικό της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού 2019-2020

Διοικητικό Συμβούλιο και Εξελεγκτική Επιτροπή 2019-2020 . . .	367
Α'. Συναντήσεις-συζητήσεις	367-368
Β'. Συνέδρια – Ημερίδες	369
Γ'. Εκδόσεις	369

Δ'. Το Facebook της EMNE	369
Διοικητικό Συμβούλιο και Εξελεγκτική Επιτροπή 2020-2021 . . .	370
Α'. Συναντήσεις-συζητήσεις	370-371
Β'. Συνέδριο	371-372
Γ'. Το Facebook της EMNE	372
Ευρετήριο τόμου 37 (2019-2020)	373-396
Contents – Table des matières	397-398

Πόλεμος, κράτος και κοινωνία στο Ιόνιο πέλαγος (τέλη 14ου – αρχές 19ου αιώνα), επιστημονική διεύθυνση: Γεράσιμος Δ. Παγκράτης, Αθήνα, Ηρόδοτος, 2018, 382 σ.

Κατά την τελευταία περίπου εικοσαετία η διεθνής ιστοριογραφία του πολέμου έχει μετεξελιχθεί σε σημαντικό βαθμό: αν και η αμιγής στρατιωτική ιστορία αποτελεί ακόμη βασικό και αναντικατάστατο μέρος της, νέες προσεγγίσεις μελετούν το φαινόμενο του πολέμου από οικονομική, πολιτισμική και κοινωνική σκοπιά επιτρέποντας να αναδυθούν πτυχές του που έως πρότινος παρέμεναν αφανείς. Τιοιουτοτρόπως, η οργάνωση της οικονομίας και τεχνογνωσίας του πολέμου στο μέτωπο και τα μετόπισθεν, η δημιουργία μιας σύγχρονης με τα πολεμικά γεγονότα κειμενικής ή εικονιστικής αφήγησης και αποτύπωσης των τεχταινομένων, η κοινωνική ταυτότητα του στρατιωτικού δυναμικού και η διάδραση των στρατευμάτων με τους πληθυσμούς που υφίστανται τις συγκρούσεις ή βρίσκονται υπό στρατιωτική εποπτεία, αποτελούν θεματικές περιοχές που έλκουν όλο και περισσότερο το ερευνητικό ενδιαφέρον.

Στις πρόσφατες ιστοριογραφικές εξελίξεις είναι προσαρμοσμένος ο συλλογικός τόμος που παρουσιάζεται εδώ, αντικείμενο του οποίου –όπως υποδηλώνει και ο τίτλος του– είναι η πολύπλευρη μελέτη του πολέμου στον χώρο του Ιονίου Πελάγους σε χρονικό άνυσμα που υπερβαίνει τους τέσσερεις αιώνες. Αφορμή για την έκδοση αποτέλεσε η συμπλήρωση τριακοσίων χρόνων από τη λύση της οθωμανικής πολιορκίας της Κέρκυρας, το 1716. Οι συντελεστές του τόμου αποφάσισαν αντί μιας επετειακής αντιμετώπισης να πραγματευτούν το γεγονός ως μήτρα ιστορικών ερωτημάτων, από την οποία προέκυψαν τα ερευνητικά πεδία που τους απασχόλησαν. Τούτέστιν, αφορώντας από τα ζητήματα της προετοιμασίας, της εκτύλιξης και των συνεπειών του συγκεκριμένου γεγονότος, επεκτάθηκαν στη διατύπωση γενικότερων ερωτημάτων που σχετίζονται με την πολεμική δραστηριότητα στον χώρο του Ιονίου, ορίζοντας έτσι και τους γενικούς θεματικούς άξονες του βιβλίου.

Ο τόμος, μετά την εισαγωγή, δομείται σε τέσσερις θεματικές ενότητες («Μέρη»), όπου εντάσσονται οι επιμέρους δεκαέξι μελέτες. Ακολουθεί περίληψη στην αγγλική γλώσσα και επιλογή εικόνων. Ο Γεράσιμος Δ. Παγκράτης στην Εισαγωγή οριοθετεί το ιστοριογραφικό και ερευνητικό πλαίσιο της έκδοσης, σχιαγραφώντας και το περιεχόμενο των μελετών που απαρτίζουν τον τόμο. Επιπλέον, υπογραμμίζει τη μεθοδική φύση της περιοχής του Ιονίου, η οποία το διαμόρφωσε σε ζώνη ποικίλων και συχνά αντιτιθέμενων γεωστρατηγικών και πολιτισμικών επιρροών καθιστώντας το ταυτόχρονα χώρο υβριδικών ιστορικών εμπειριών.

Η πρώτη ενότητα, με γενικό τίτλο «Η προετοιμασία για τον πόλεμο», διαιρούμενη σε δύο υποενότητες, καλύπτει ερωτήματα πληροφοριακής και οχρωματικής οργάνωσης του πολέμου. Ο Emra Safa Gürkan, βασιζόμενος στην έννοια του «νησιωτισμού», παρακολουθεί την κυκλοφορία της πληροφορίας στα Ιόνια νησιά και άλλες περιοχές κατά τον 16ο αιώνα, καθώς και το φαινόμενο της κατασκοπίας, όπως αυτό εντείνεται εν μέσω της σύγκρουσης Οθωμανών και Αψβούργων. Ο Νίκος Κουρκουμέλης, στρεφόμενος στα τέλη του 18ου – αρχές του 19ου αιώνα, περιγράφει τον ρόλο των προκηρύξεων στην προσπάθεια της Ρωσίας να πάρει με το μέρος

της τους Επτανήσιους απομακρύνοντάς τους από τη Γαλλία, θεματοποιώντας έτσι τον ρόλο της προπαγάνδας ως μορφής πολέμου. Ο Νίκος Σκουτέλης, εξετάζοντας το παράδειγμα της Κέρκυρας, υπογραμμίζει την επίδραση των νέων τεχνολογιών του πολέμου και της αλματωδώς εξελισσόμενης οχρωματικής τέχνης στην αρχιτεκτονική των πόλεων του βενετικού Stato da Mar κατά τον 16ο και 17ο αιώνα.

Οι πέντε εργασίες της δεύτερης ενότητας, με γενικό τίτλο «Ο πόλεμος: στρατοί, στρατηγική, μάχες σε στεριά και θάλασσα», μας υπενθυμίζουν την κομβική θέση που ακόμη κατέχει η πολεμική ιστορία στη μελέτη του πολέμου. Η Ruthy Gertwagen, εστιάζοντας στις λεπτομέρειες της ναυμαχίας Βενετών και Γενοβέζων, που έλαβε χώρα στη Μεθώνη τον Οκτώβριο του 1403, εφιστά την προσοχή στο γενικότερο γεωστρατηγικό πλαίσιο που καθορίζει μεμονωμένα πολεμικά γεγονότα στον χώρο του Ιονίου. Τρεις μελέτες αυτής της ενότητας είναι αφιερωμένες στην πολιορκία του 1716: ο Giuseppe Restifo αναλύοντας τα *Avvisi Italiani*, επικαιρικά κείμενα που παρακολουθούν τον πόλεμο, σκιαγραφεί την αντίδραση των πέραν της Βενετίας ιταλικών κρατών στην οθωμανική επιχείρηση κατά της Κέρκυρας· ο Γιώργος Ζούμπος ανασυνθέτει τα γεγονότα, την εικόνα των στόλων και την προσωπογραφία της ναυμαχίας της Κασσιώπης, του σημαντικότερου ναυτικού επεισοδίου της πολιορκίας του 1716· ο Διονύσιος Χατζόπουλος δημοσιεύει μια επιστολή, σταλμένη από την Κέρκυρα με άγνωστο αποστολέα και παραλήπτη, η οποία, διακείμενη ευνοϊκά υπέρ του ναυάρχου Pisani και αποσιωπώντας τη δράση του στρατάρχη Schulenburg, εξιστορεί την κατάληξη της πολιορκίας και δίδει ένα παράδειγμα της προοπτικότητας των ιστορικών μαρτυριών. Στην ίδια ενότητα το κείμενο του Kahraman Şakul μας μεταφέρει εκ νέου στο μεταίχμιο μεταξύ 18ου και 19ου αιώνα καταγράφοντας τις κοινές προσπάθειες Υψηλής Πύλης και Αλή πασά για τη στεγανοποίηση των δυτικών συνόρων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ταυτόχρονα αναδύεται με σαφή τρόπο η μεθοριακότητα του χώρου της Αδριατικής και κατ' επέκταση των νησιών του Ιονίου.

Η ιχνηλάτηση των πολιτισμικών εγγραφών του πολέμου αποτελεί μια από τις πλέον ενδιαφέρουσες ερευνητικές πλευρές των πρόσφατων ιστοριογραφικών τάσεων. Το τρίτο μέρος του τόμου που συζητείται εδώ, με γενικό τίτλο «Τα μετά τον πόλεμο. Πολιτισμικές πτυχές: συμβολισμοί, πολιτική χρήση και πρόσληψη των πολεμικών γεγονότων», αναλύει τρία καίρια παραδείγματα της πολιτισμικής επεξεργασίας πολεμικών αντιπαραθέσεων. Η Ανδρονίκη Διαλέτη και η Βασιλική Κουτσομπίνα καταπιάνονται με την πρόσληψη της ναυμαχίας της Ναυπάκτου (1571), ένα αρκετά δημοφιλές θέμα της νέας ιστοριογραφικής κατεύθυνσης. Η πρώτη, επισκοπώντας την παλαιότερη έρευνα, αναλύει τις φαντασιακές συνιστάμενες μέσω των οποίων ο γραπτός και ο εικαστικός λόγος οργάνωσε τη ναυμαχία σε δυτικό μνημονικό τόπο, τουτέστιν την κοινή νίκη της χριστιανουσίνης, τους κοινούς ομοκοινωνικούς δεσμούς των πολεμιστών και τη σθεναρή στάση απέναντι στον κοινό οθωμανικό εχθρό. Η δεύτερη ερευνήτρια, στρεφόμενη στην αντίστοιχη μουσική παραγωγή, εξετάζει την πολυφωνική δομή, το ρητορικό περιεχόμενο και τον εν γένει συμβολισμό των μουσικών συνθέσεων που δημιουργήθηκαν σε πανευρωπαϊκό επίπεδο την επαύριον της νίκης. Από την άλλη, η Αναστασία Στουραίτη, ακολουθώντας το θεωρητικό νήμα της «πολιτικής διαχείρισης της παρακμής» των φθινουσών αυτοκρατοριών, μελετά τις τροπικότητες μέσω των οποίων η λύση της

ΙΟΝΙΟΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Γεράσιμος Δ. Παγκράτης
(επιστημονική διεύθυνση)

ΠΟΛΕΜΟΣ, ΚΡΑΤΟΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΣΤΟ ΙΟΝΙΟ ΠΕΛΑΓΟΣ
(ΤΕΛΗ 140€ - ΑΡΧΕΣ 190€ ΑΙΩΝΑ)

ΗΡΟΔΟΤΟΣ

πολιορκίας της Κέρκυρας το 1716 μεταμορφώνεται σε βενετικό πολιτισμικό άθλο. Η συγγραφέας υπογραμμίζει την ώσμωση πολιτικής και θρησκείας μέσω της τελετουργικής επιτελεσιμότητας και των ποιητικών, μουσικών ή εικαστικών τόπων, οι οποίοι, με την επικουρία της Κέρκυρας, συμβολοποιούν τη Βενετία σε πρόμαχο του αγώνα εναντίον της οθωμανικής απειλής.

Η τέταρτη και τελευταία ενότητα του τόμου, με γενικό τίτλο «Οι άνθρωποι του πολέμου: κοινωνικές και δημογραφικές διαστάσεις, ταυτότητες, καριέρες», απαρτίζεται από πέντε μελέτες με ποικίλο περιεχόμενο, που αφορούν, ωστόσο, το κοινωνικό γίγνεσθαι όσων σχετίζονται με τον πόλεμο. Ο Fabio Di Vita τοποθετεί την έρευνά του στην Κατάνια, εστιάζόμενος στις δυνατότητες κοινωνικής κινητικότητας και ηγεμονικής εγκαθίδρυσης που παρείχε ο πόλεμος στην αριστοκρατία της πε-

ριοχής. Επιστρέφοντας στην Κέρκυρα, η Δάφνη Λάππα μελετά την παρουσία των «ξένων», δηλαδή ορθοδόξων, λατίνων, ακόμη και μουσουλμάνων στρατιωτών και ναυτών που κατατάσσονταν στις βενετικές δυνάμεις στα τέλη του 17ου – αρχές του 18ου αιώνα. Η Έφη Αργυρού και η Σεβαστή Λάζαρη μεταθέτουν το επίκεντρο στο νησί της Λευκάδας μέσω των ερευνών τους στα τοπικά αρχεία. Η πρώτη διερευνά την τοπική στρατιωτική ελίτ που αναδύεται με την κατάληψη του νησιού από τους Βενετούς κατά τον 17ο αιώνα και αναδεικνύει τα ταυτοτικά χαρακτηριστικά της, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται, πέρα της χριστιανικής πίστης, και η στενή σχέση της με τον τόπο. Η έτερη ερευνήτρια ανιχνεύει την ανθρωπογεωγραφία της φρουράς του άστρου της Αγίας Μαύρας, όπως αυτή καταγράφεται στις αποβιωτήριες πράξεις του λατινικού ναού Παντοκράτορα μεταξύ των ετών 1691 και 1768. Η μελέτη των πράξεων δίδει τη δυνατότητα εξακρίβωσης της κοινωνικής και ιεραρχικής θέσης των αποβιωσάντων στρατιωτικών αλλά και τα αίτια θανάτου τους, ενώ γίνεται και αναφορά στους μαζικούς θανάτους του έτους 1743 λόγω επιδημίας πανώλης. Ο Αλέξης Σαββίδης, στην τελευταία συμβολή του τόμου, δίδει μια σύντομη ιστορική εικόνα και βιβλιογραφική τεκμηρίωση της –κυρίως πολεμικής– παρουσίας των Οθωμανών στα Επτάνησα κατά τους μεσαιωνικούς και νεότερους χρόνους.

Η προηγηθείσα, αναγκαστικά επιγραμματική, παρουσίαση του τόμου καταδεικνύει την πολυμορφία των θεμάτων που αυτός περιλαμβάνει, τοποθετώντας πλέον το Ιόνιο στο κέντρο της ιστοριογραφίας του πολέμου. Ας σημειωθεί ότι ο αναγνώστης, αναλόγως των ενδιαφερόντων του, έχει τη δυνατότητα να συνδυάσει τα πορίσματα κειμένων από διαφορετικές θεματικές ενότητες, οδηγούμενος έτσι σε πε-

ραιτέρω συμπεράσματα. Θα ήταν χρήσιμο ένα τελικό κεφάλαιο εν είδει συνθέσεως των επιμέρους πορισμάτων –κάτι που εν μέρει γίνεται στην αγγλική περίληψη–, αλλά και χαρτογράφησης των θεμάτων που μπορούν ή πρέπει να απασχολήσουν στο μέλλον τη σχετική έρευνα στον ελλαδικό χώρο. Σε κάθε περίπτωση, το βιβλίο καθιστά πρόδηλη την ανάγκη συστηματικής αναδιοργάνωσης των σπουδών πολέμου στην ελληνόφωνη ιστοριογραφία.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ Α. ΔΟΝΟΣ

Άννα Ματθαίου, Οικογένεια και σεξουαλικότητα, μεταξύ παράδοσης και νεωτερικότητας. Ελληνικές μαρτυρίες, 17ος – αρχές 19ου αι., Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα, 2019, 276 σ.

Οικογένεια και σεξουαλικότητα επιγράφεται το βιβλίο της Άννας Ματθαίου. Δύο πραγματικότητες διακριτές στη ζωή του ανθρώπου. Στον τίτλο του βιβλίου παρατίθενται παρατακτικά. Και πράγματι στις μαρτυρίες είναι στενά συνδεδεμένες. Μοιάζουν σαν δύο σκέλη του ίδιου σώματος. Η οικογένεια εμφανής, προβεβλημένη, αγία και καθγιασμένη, πυλώνας της κοινωνικής ζωής. Η σεξουαλικότητα αφανής, κρυφή, μυστηριακή, απαγορευμένη· προφανώς πανταχού παρούσα αλλά απύσα στις πηγές, ανιχνεύεται κυρίως μέσω του στιγματισμού της και του ονειδισμού, οτιδήποτε θεωρείτο απόκλιση από την «κανονικότητα». Η οικογένεια άρρητα προϋποθέτει τη σεξουαλικότητα και η τελευταία όμως υπάρχει μόνο μέσα από την υπηρετήση της πρώτης.

Η Άννα Ματθαίου στην περιεκτική εισαγωγή της επιχειρεί μια συνοπτική αναδρομή στη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία για την ευρεία θεματική που πραγματεύεται. Η βιβλιογραφία αυτή, όπως και στη δική της έρευνα, αρδεύεται από πολλές πηγές: κοινωνική και πολιτισμική ιστορία, κοινωνική και ιστορική ανθρωπολογία, λαογραφία και εθνογραφία, ιστορική δημογραφία, ιστορία της ιατρικής, ιστορία του βιβλίου. Τα τρία μέρη στα οποία αρθρώνεται το βιβλίο, και τα εντός αυτών κεφάλαια, που το καθένα έχει τη δική του ξεχωριστή υπόσταση, νομίζω τα ενώνει ένα κοινό νήμα: η προσέγγιση του ιστορικού διατηρεί ανοικτούς διαύλους επικοινωνίας με τη λαογραφία και την ανθρωπολογία. Η ώσμωση αυτή δεν αφορά μόνο τη γνώση και την τροφοδότηση από τη σχετική βιβλιογραφία. Αφορά και τον τρόπο που επιλέγει η συγγραφέας να εμπλουτίσει με τεκμήρια τον προβληματισμό της. Το ευρύ χρονικό διάστημα από τον 17ο έως τον όψιμο 19ο αιώνα αντιμετωπίζεται έτσι σχεδόν αδιαβάθμητα, καθώς τα φαινόμενα που μελετά, ανήκουν στις μακρές διάρκειες· δεν υπόκεινται στις επιμέρους περιοδολογήσεις της ιστορικής αφήγησης των γεγονότων. Το ίδιο και ο αστικός και ο αγροτικός κόσμος· εδώ οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις είναι αγνές, γιατί αγνό είναι ενδεχομένως και το διαφορετικό ίχνος των επιμέρους κοινωνικών ομάδων στα θέματα αυτά. Η χρήση ιστορικών πηγών της εποχής αναμειγνύεται με την αξιοποίηση λογοτεχνικών κειμένων, τα οποία όμως λειτουργούν ως μαρτυρίες που συντελούν στην καλύτερη κατανόηση νοοτροπιών και συμπεριφορών.

Ο λόγος, λοιπόν, στις ποικίλες εκφάνσεις του, είναι η δεξαμενή άντλησης ιδεών